

УДК: 351.82:338.439.02

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Котова Н. В.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна, Київ

У статті розкривається сутність педагогічної компетентності, її структура та особливості формування майбутнього вчителя початкової школи. Автором проаналізовано різні підходи науковців щодо визначення суті поняття «компетентності педагога» та його складових. Представлено результати досліджень, що обґрунтовують сутність поняття «педагогічна компетентність». Розкрито умови ефективного формування фахової компетентності, зокрема дієвість освітнього середовища професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Основний акцент автор робить на таких її складових як: теоретичні педагогічні знання, практичні вміння, особистісні якості педагога. Також рекомендує конкретні поради, які можуть бути ефективними для процесу формування педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

Ключові слова: педагогічна компетентність, педагогічні уміння, психолого-педагогічні і спеціальні знання, професійна компетентність, формування педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

Котова Н. Смысл и структура педагогической компетентности будущего учителя начальной школы/ Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Украина, г. Киев

В статье раскрыт смысл и структура педагогической компетентности, выделены и охарактеризованы факторы, которые способствуют формированию будущего учителя начальной школы. Автором проанализированы различные подходы ученых относительно определения сущности понятия «компетентности педагога» и его составляющих. Представлены результаты исследований, обосновывающие сущность понятия «педагогическая компетентность». Раскрыты условия эффективного формирования профессиональной компетентности, в частности действенность образовательной среды профессиональной подготовки будущего учителя начальной школы. Основной акцент автор делает на таких ее составляющих как: теоретические педагогические знания, практические умения, личностные качества педагога. Также рекомендует конкретные советы, которые могут быть эффективными для процесса формирования педагогической компетентности будущего учителя начальных классов.

Ключевые слова: педагогическая компетентность, педагогические умения, психолого-педагогические и специальные знания,

профессionalная компетентность, формирование педагогической компетентности будущего учителя начальной школы.

Kotova N. The point and the structure of educational competence the future teacher of primary school/ National Dragomanova Pedagogical University, Kyiv, Ukraine

In this article there are the sense and the structure of educational authority, the factors which contribute to form the future primary school teacher are defined and characterized. The author has analyzed different approaches of scientists to determine the nature of the teacher's competence and its components. The results of studies that substantiate the essence of the concept "pedagogical competence". Conditions of effective formation of professional competence were exposed, in particular the effectiveness of the educational environment of professional preparation of future teacher of primary school. The main accent is made on its components such as: theoretical pedagogical knowledge, practical skills, personal qualities of the teacher. Also recommends specific advices that can be effective for the process of formation of pedagogical competence of future teacher of initial classes.

Key words: educational competence, professional competence, formation of the pedagogical competence of the future primary school teacher.

Вступ. На початку третього тисячоліття поглиблюються та прискорюються загальносвітові соціально-економічні, політичні, соціокультурні процеси, які визначають розвиток людства на сучасному етапі його життєдіяльності. Глобальні суспільні зрушення мають систематичний, швидкий, незворотний характер. Вони зумовлені науково-технічним прогресом, швидкою інформатизацією та комп'ютеризацією, демократизацією суспільного життя у більшості країн світу. Найбільш відповідальною в цих умовах є роль освіти. Саме освіта має безпосередній та найбільший вплив на особистість і суспільство.

Освіта є соціальним інститутом, через який проходить кожна людина, набуваючи при цьому рис особистості, фахівця і громадянина. Завдяки діяльності вчителя реалізується державна політика у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки і культури, збереженні і примноженні культурної спадщини й формувалися людини майбутнього, а також забезпечується Конституційне право громадян України на здобуття повної загальної середньої освіти. Все це висуває проблеми підготовки вчителя, його професійного становлення і професійної компетентності. Саме компетентнісний підхід розглядається як один із важливих концептуальних принципів, який визначає сучасну методологію оновлення змісту освіти.

Формулювання мети статті та завдань. Проаналізувати складники педагогічної компетентності, визначити умови, які необхідні для формування педагогічної компетентності.

Виклад основного матеріалу статті. В останнє десятиріччя термін "педагогічна компетентність" фахівця є одним з найуживаніших понять,

теоретичні витoki якого беруть початок у дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Серед російських учених ідеї модернізації освіти на компетентнісній основі активно розроблялися І. А. Зимньою, Н. В. Кузьміною, А. К. Марковою, В. В. Сериковим, А. В. Хуторським, В. Д. Шариковим та інші. Вітчизняна наука також має певні напрацювання в цьому напрямку. Проблему педагогічної компетентності вивчали вітчизняні науковці: Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, С. У. Гончаренко, К. В. Корсак, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, С. А. Раков, О. Я. Савченко та інші. Актуальність їхніх досліджень тісно пов'язується з ідеями Болонського процесу, що посилив в Україні ті освітні перетворення, які стали характерними для європейського науково-педагогічного співтовариства. На зміну загальноприйнятому підходу, який забезпечував уявлення про способи виконання певної діяльності та сформованість вузькопрофесійних умінь майбутніх спеціалістів, прийшов компетентнісний підхід. Впровадження такого наукового підходу в умовах кредитно-модульної системи навчання є одним з дієвих засобів модернізації системи педагогічної освіти.

Посилаючись на міжнародний досвід, можна стверджувати, що поняття "ключові компетентності" виступає в даному контексті як "вузлове" поняття, так як компетентність носить інтегрований характер, а саме: об'єднує професійні знання, інтелектуальні навички і вміння і способи діяльності.

Поняття "компетентність" (лат. *competens* – відповідний, здібний) означає коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу; володіння знаннями, досвідом у певній галузі. Під професійною компетентністю педагога розуміють особистісні можливості учителя, які дозволяють йому самостійно і ефективно реалізувати цілі педагогічного процесу [1: 48-49]. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, уміти застосовувати її в практичній діяльності. "Компетентність" визначає рівень професіоналізму особистості, а її досягнення відбуваються через здобуття нею необхідних компетенцій, що є метою професійної підготовки фахівців. Так, І. А. Зимня зазначає, що компетентнісний підхід "характеризується посиленням власне прагматичної, так і гуманістичної спрямованості освітнього процесу", має розглядатися "на основі компетентності (а не компетенції)" [2]. В. І. Байденко стверджує, що такий підхід є "формування результатів як ознак готовності продемонструвати відповідні компетенції" [3: 9]. Професійно-педагогічну компетентність Н. В. Кузьміна визначає як сукупність умінь педагога – суб'єкта педагогічного впливу – особливим чином структурувати наукове і практичне знання з метою найкращого вирішення педагогічних завдань [4: 90]. Н. М. Бібік розглядає професійну компетентність як єдність знань, умінь, здібностей, а також готовність діяти в складній ситуації й розв'язувати професійні завдання з високим рівнем невизначеності; здатність і готовність до досягнення якісного результату праці; ставлення до професії як до однієї з ключових особистих цінностей [5].

Під компетенція ми розуміємо сукупність взаємозалежних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), необхідних для якісної продуктивної діяльності. Компетентність визначаємо як володіння відповідними компетенціями. Аналіз визначень педагогічної компетентності дає змогу стверджувати, що педагогічна компетентність є системою наукових знань, інтелектуальних і практичних умінь і навичок, особистісних якостей і утворень, яка при достатній мотивації та високому рівні професійності психічних процесів забезпечує самореалізацію, самозбереження та самовдосконалення особистості педагога в процесі професійної діяльності.

Професійна компетентність вчителя – це сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких в педагогічній діяльності дає оптимальний результат. А. К. Маркова виділяє різні види професійної компетентності: спеціальну, соціальну, особистісну та індивідуальну. Вона зазначає, що поняття професіоналізму є ширшим за поняття компетентності, оскільки професіоналізм – це загальна характеристика вимог професії до людини [8]. Так, С. А. Раков проводить класифікацію предметно-галузевих математичних компетентностей майбутніх учителів математики і виділяє процедурну, логічну, технологічну, дослідницьку, методологічну компетентності [9].

На перший план висувуються внутрішні фактори вчителя: особистісні якості, тобто структура особистісних здібностей та рис характеру, його загальна культура, управлінські та організаторські можливості, а вже потім – кваліфікаційна компетентність, яка передбачає знання, уміння, навички з отриманої спеціальності.

Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення. На основі цього запропоновано таке розуміння професійно-педагогічної компетентності. Професійно-педагогічна компетентність вчителя є складною багаторівневою стійкою структурою його психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для вчителя особистісних якостей і має окреслені суттєві ознаки (мобільність, гнучкість і критичність мислення). Ці зрушення встановлюють нові вимоги до трудової діяльності наших співгромадян: якості їх професійної підготовки й професійної компетенції, рівня соціально-професійної мобільності, конкурентноздатності на ринку праці та в різних сферах виробничої діяльності.

Основними структурними елементами педагогічної компетентності є: теоретичні педагогічні знання, практичні вміння, особистісні якості педагога.

Теоретичні педагогічні знання передбачають зміст психолого-педагогічних знань, які визначені навчальними програмами.

Зміст психолого-педагогічних знань визначається навчальними програмами. Психолого-педагогічна підготовленість складається із знань методологічних основ і категорій педагогіки; закономірностей соціалізації і розвитку особистості; суті, цілей і технологій навчання та виховання; законів анатомо-фізіологічного і психічного розвитку дітей, підлітків, юнацтва. Вона є основою формування гуманістично-орієнтованого мислення педагога.

Психолого-педагогічні і спеціальні знання є необхідною умовою професійної компетентності. Практичне розв'язання педагогічних завдань забезпечують уміння і навички, передумовою яких є теоретико-практичні і методичні знання. Зміст теоретичної готовності вчителя виявляється в узагальненому умінні педагогічно мислити, що передбачає наявність у педагога аналітичних, прогностичних, проєктивних, а також рефлексивних умінь.

Педагогічні уміння – це сукупність послідовно розгорнутих дій, що ґрунтуються на теоретичних знаннях. Частина цих дій може бути автоматизованою (навички).

Аналітичні уміння передбачають уміння аналізувати педагогічні явища; осмислювати роль кожного елемента у структурі цілого і у взаємодії з іншими.

Знаходити в педагогічній теорії положення, висновки, закономірності; правильно діагностувати педагогічне явище; знаходити способи оптимального вирішення педагогічних завдань.

Прогностичні уміння передбачають управління педагогічним процесом; чітку уяву с свідомості вчителя, педагогічне прогнозування результатів педагогічного процесу; оволодіння прогностичними методами, висунення гіпотез, тощо.

Проективні уміння забезпечують конкретизацію цілей навчання та виховання і поетапну їх реалізацію.

Рефлексивні вміння передбачають здійснення педагогом контрольно – оцінної діяльності, спрямованої на себе, на осмислення і аналіз власних дій.

Зміст практичної готовності вчителя виражається у зовнішніх (предметних) уміннях, тобто в діях, які можна спостерігати. До них належать організаторські і комунікативні уміння.

Організаторські уміння передбачають залучення студентів до різних видів діяльності й організацію діяльності колективу, яка перетворює його із об'єкта в суб'єкт виховання. Організаторські уміння педагога бувають мобілізаційними, інформаційними, розвивальними і орієнтаційними.

Мобілізаційні уміння вчителя обумовлені привертанням уваги учнів і розвитком у них стійких інтересів до навчання, праці та інших видів діяльності.

Інформаційні уміння пов'язані з безпосереднім викладом навчальної інформації, з методами її отримання та обробки.

Розвивальні уміння передбачають визначення “зони найближчого розвитку” окремих учнів, класу в цілому.

Орієнтаційні уміння спрямовані на формування морально-ціннісних установок вихованців і наукового світогляду; організацію спільної творчої діяльності, яка розвиває соціально-значущі якості особистості.

Комунікативні уміння вчителя - це взаємопов'язані групи перцептивних умінь, власне умінь спілкування (вербального) та умінь і навичок педагогічної техніки.

Перцептивні уміння допомагають розуміти інших (учнів, учителів, батьків). Для цього необхідно вчити проникати в індивідуальну суть іншої людини, визначити її ціннісні орієнтації, які знаходять вираження в її ідеалах, потребах, інтересах.

Уміння педагогічного спілкування - це уміння розподіляти увагу і підтримувати її стійкість; обирати відповідно до класу й окремих учнів найдоцільніші способи поведінки звертань; аналізувати вчинки вихованців, визначати мотиви, якими вони керуються, їхню поведінку в різних ситуаціях.

Професійна компетентність учителя обумовлює його педагогічну майстерність. Значущість педагогічної компетентності для педагогічної діяльності зумовлюється її функціями. До них належать такі функції:

- педагогічного самовизначення;
- педагогічного самомотивування;
- педагогічного самонавчання та самовдосконалення;
- педагогічного самореалізації;
- педагогічного само профілактики та само реабілітації.

Врахування даних функцій у процесі формування педагогічної компетентності забезпечить успішне вирішення мети і завдань професійної підготовки майбутніх фахівців.

Висновки.

Ефективність процесу формування процесу педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів в системі ступеневої підготовки залежатиме від повноти реалізації усіх його складових. Конкретними шляхами можуть бути:

- включення проблематики професійно-педагогічної компетентності до дослідницьких програм та планів навчальних підготовки спеціалістів на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях; проведення науково-теоретичних конференцій та семінарів, практично-методичних нарад з актуальних проблем формування педагогічної компетентності;
- створення на базі кращих освітянських закладів експериментальних центрів, лабораторій для опрацювання виховних інновацій, розповсюдження передового досвіду творчих педагогічних працівників;
- корегування та узгодження змісту освіти, навчальних планів та програм з метою орієнтації на основні компоненти професійно-педагогічної компетентності, розробка та запровадження нових курсів, що сприятимуть формуванню професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів початкової ланки освіти;
- науково-методичне забезпечення підготовки педагогів, соціальних працівників, психологів вищих навчальних закладів з урахуванням основних видів компетенцій майбутніх спеціалістів;
- розробка та видання типових програм, методичних посібників, підручників, методичних матеріалів;
- розробка й запровадження нових методик навчання та виховання з метою формування конкурентноздатного працівника освітньої галузі;
- використання засобів масової інформації з метою висвітлення кращого педагогічного досвіду;
- вивчення світового педагогічного досвіду, адаптація кращих прикладів формування педагогічної компетентності;
- налагодження контактів з міжнародними організаціями, проведення спільних міжнародних заходів та проектів з проблем формування професійно-педагогічної компетентності;
- ефективне застосування інноваційних програм освітніх технологій;
- науково-методичні розробки з питань стратегії розвитку освітнього процесу, використання інноваційних форм і методів індивідуального чи групового пошуку;
- використання творчого потенціалу вчителів-практиків та науковців в удосконаленні навчально-виховного процесу.

Отже, компетентний педагог – це майстер своєї справи, спеціаліст високої культури, який глибоко знає свій предмет, досконало володіє методикою навчання, спонукає студентів самостійно думати, розвиває їхні здібності, творчість, використовуючи при цьому інноваційні технології навчання.

Таким чином, педагогічна компетентність є комплексною характеристикою здатності педагога бути суб'єктом власної педагогічної діяльності, який бажає та вміє розв'язувати професійно-педагогічні задачі, пов'язані з учінням та особистісним розвитком. Перспективою наших подальших досліджень є розкриття змісту

визначених складових професійної готовності майбутнього вчителя, експериментальне дослідження їх рівнів розвитку.

Література

1. Матвійків І. Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців / І. Матвійків // Педагогіка і психологія професійної освіти: Наук.-метод. журнал. – 2006. – №3. – С. 44-53.

2. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.

3. Байденко В. И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения: Методическое пособие. / В. И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 54 с.

4. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М.: Высш. шк., 1990. – С. 90.

5. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз/ Н. М. Бібік// Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики[за ред. О. В. Овчарук]. – К.: "К. І. С.", 2004. – С. 47-52.

6. Мазнєв О. В. Педагогічна компетентність викладача ВНЗ в умовах кредитно-модульної системи навчання/ О. В. Мазнєв // Дидактика математики: проблеми і дослідження: Міжнародний збірник наукових робіт. – Вип. 25. – Донецьк: Фірма ТЕАН, 2006. – С. 185.

7. Митина Л. М. Личность и профессия: психологическая поддержка и сопровождение/ Л. М. Митина. – М.: Academia, 2005. – 335 с.

8. Маркова А. К. Психология профессионализма. / А. К. Маркова. – М., 1996. – 308 с. – С. 33.

9. Раков С. А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ: Монографія. – Харків: Факт, 2005. – 360 с.

10. Закон України "Про вищу освіту". – К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2002. – 70 с.

11. Мороз І. В. Педагогічні умови запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу: Монографія. – К.: ТОВ "Освіта України", Коо, 2005. – 278 с.

References:

1. Matviykyiv I. Competence approach to training future professionals / Matviykyiv I. // Pedagogy and Psychology of Professional Education, Scientific and method. magazine. - 2006. - № 3. - P. 44-53.

2. Zymnyaya I. *Key's competencies as result and basis in educational process.* / I. Zymnyaya. - M.: Research Center of Quality Preparation specialists, 2004. – 42 p.
3. Baydenko V. *Revelation of composition of competences of graduates of high schools as a necessary stage designing GOS VPO new generation: Methodological textbook.* / V. Baydenko. - M : Research Center of Quality Preparation specialists, 2006. - 54 p.
4. Kuzmina N. *Professionalism of personality of teacher and master of industrial training* / N. Kuzmina. - M: High school, 1990. - P. 90.
5. Bibik N. *Competence approach: reflexive analysis* / N. Bibik // *Competence approach in modern education: international experience and Ukrainian outlook. Library of Educational Policy* [edited by O. Ovcharuk]. – K.: "K.I. S.", 2004. - P. 47-52.
6. Maznyev O. *Educational competence of teachers of high school in the conditions of credit-modular system/* O. Maznyev // *Didactics of Mathematics: Issues and Research: International Collection of scientific works.* - Vol. 25. - Donetsk: Firm Teana, 2006. - P. 185.
7. Mitina L. *Personality and profession: psychological support and maintenance/* L. Mitin. - M.: Academia, 2005. - 335 p.
8. Markova A. *Psychology professionalism.* / A. Markov. - M., 1996. - 308 p. - P. 33.
9. Rakov S. *Mathematical education: competence approach using IKT: Monograph.* - Kharkiv: Fact, 2005. - 360 p.
10. *Law of Ukraine "Higher Education".* - K.: National Pedagogical University Dragomanov, 2002. - 70 p.
11. Moroz I. *Teaching the introduction of credit-modular system of organization of educational process: Monograph:* - C.: LLC "Education of Ukraine", 2005. – 278 p.